

Віталій ЗАХАРЧЕНКО

Доктор економічних наук, професор кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

В ІДГУ працює з 2015 року.

Автор 320 наукових праць.

Сфера наукових інтересів: *інноваційно-інвестиційний розвиток промислових підприємств, регіональна економіка, стратегія розвитку національної економіки.*

E-mail: *kafedra@mzeid.in*

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИЧОРНОМОР'І НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

Розглядається роль кластерів як сучасного інструменту формування конкурентоспроможності регіонального господарства. Показано, що кластерний підхід, по суті, об'єднує декілька напрямків політики держави – зовнішньоекономічного, науково-технологічного, галузевого. Вони перетинаються в межах окремих територій і тим самим роблять доречним вживання терміну «регіональна політика» при формуванні кластерів.

Ключові слова: *кластер, регіональна політика, Причорномор'є, інноваційний розвиток.*

Кластерна економіка – одна з найпоширеніших форм реалізації державної економічної політики. Вона виникла у світі відносно недавно, зокрема, в середині 1990-х років, завдяки працям М. Портера, присвяченим вивченню конкурентоспроможності країн і регіонів, здобувши подальше продовження в дослідженнях науковців США, Великобританії, країн Скандинавії та багатьох країн, що розвиваються.

На відміну від традиційної промислової політики, де об'єктом обирається певна галузь економіки або кілька великих компаній, кластерна політика проводиться стосовно груп переважно малих і середніх підприємств із суміжних підгалузей економіки, взаємопов'язаних товарно-виробничими та інформаційними потоками і часто географічно сконцентрованих у просторі. Таким чином, у кластерній економіці поєднуються міжгалузевий і територіальний принципи.

З посиленням глобалізації, як зазначає С. Соколенко, швидко змінюються підходи до вирішення регіональних проблем і проведення регіональної політики (Соколенко, 2004: 20). При цьому доцільно розглядати основні етапи процесу розвитку регіональної політики, які складені The World Bank (2001 р.): з 1960-х рр. до початку 1980-х рр., з 1980-х рр. до середини 1990-х рр., кінець 1990-х рр. до теперішнього часу. Також необхідно враховувати відповідні їй заходи реалізації (Соколенко, 2004: 21).

Регіональна економічна політика уряду України за роки ринкових реформ не мала системного характеру. У програмах уряду постійно відзначалася її важливість, насправді ж фінансова допомога регіонам, що надається з метою зміцнення економічної бази, виділялася без глибокого обґрунтування цілей і завдань. Спершу відчутне поширення отримав ендогенний підхід до розвитку регіонів, тобто була

спроба активізувати підприємництво в регіонах України через інструмент податкових і митних пільг. З 1995 р. набуває поширення екзогенний підхід, тобто уряд бере участь у співфінансуванні інвестиційних проєктів на території окремих регіонів України в рамках державно-цільової політики регіональної спрямованості.

На сьогодні в регіональній економічній політиці уряду переважає міжінституціональний напрям. Це обумовлено глибокою регіональною асиметрією податкового потенціалу. Традиційне та інтеграційне спрямування представлені в регіональній економічній політиці центральної влади дуже слабо. Регіони України, визнані владою «проблемними», отримують незначну фінансову допомогу в співфінансуванні розвитку інфраструктурних об'єктів. З 2005 р. починає формуватися новий, інноваційно-інвестиційний напрям регіональної політики.

Зважаючи на відсутність чіткості в напрямках регіональної економічної політики уряду, склалася помилкова думка, що політика «вирівнювання» соціально-економічного розвитку регіонів себе не виправдала. Насправді ж проводилася й досі не скасовується політика вирівнювання доходів бюджетів регіональної влади. По суті, це міжінституціональний, а не традиційний напрям регіональної економічної політики.

Вважаємо, що в сучасних умовах поділ між різними рівнями влади інструментарію економічної політики, жорсткого закріплення за регіонами України функціональних обов'язків і майнових прав на їх виконання в Україні не може бути реалізовано повною мірою. Необхідне посилення традиційного напрямку регіональної економічної політики КМ України з метою допомоги проблемним регіонам наростити економічний потенціал, подібно до країн ЄС.

Доцільно посилити координуючу роль уряду в регіональному розвитку країни шляхом розробки системи передпрогнозних, прогнозних і програмних документів територіальної спрямованості. Необхідно відновити практику розробки КП НТП або подібного документа на рівні України.

На основі проведених досліджень було визначено нові умови і структури регіональної політики розвитку на прикладі Одеської області.

А. Промислова політика та сучасні тенденції розвитку промисловості.

Однозначного розуміння терміна «промислова політика» не існує, проте в загальному вигляді під промисловою політикою в ринковій економіці розуміють здійснювану державою цілеспрямовану діяльність щодо управління промисловістю для досягнення конкурентоспроможного та ефективного її розвитку в інтересах населення території. Таке управління включає систему заходів адміністративного та фінансово-економічного впливу. Практикою вироблено два основні типи державної промислової політики:

- загальносистемний спрямований на створення загальних умов, які впливають однаковою мірою на всі суб'єкти ринку за допомогою формування економічного, інституційного, організаційно-правового середовищ їх діяльності;
- цілеспрямований вплив на певні суб'єкти ринку здійснюється на основі селективної промислової політики.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають суттєвого перегляду основ і державної промислової політики, і її регіональної складової. Необхідна розробка нової концепції промислової політики, котра б ураховувала не тільки зміни, що відбуваються, але й більшою мірою ті, що відбуватимуться в майбутньому.

Так, стратегія розвитку Одеської області у 2008 р. формувалася до 2011 р. Через 2 роки уявлення щодо промисловості буде відрізнятися від існуючого на стартовому етапі. Зміни галузевої організації вже відбуваються і немає підстав припускати, що вони припиняться. Основними об'єктивними тенденціями є такі:

1. Скорочення частки промислового виробництва у структурі ВВП (ВРП) за рахунок зростання частки інфраструктурних галузей (транспорт, зв'язок та ін.) і галузей сфери послуг. Цей процес відбувається в усіх розвинених країнах, у багатьох регіонах України, зокрема, й в Одеській області.

2. Розмивання кордонів між підприємствами промисловості та підприємствами інших галузей економіки, яке відбувається як у результаті інтеграційних процесів (інтегровані групи, холдинги, мережеві та кластерні типи організації), так і в результаті появи нових форм організації виробничої діяльності.

3. Зміна меж промислових підприємств за рахунок територіального та організаційного перерозподілу видів діяльності і функцій управління між бізнес-одиницями. Наприклад, поширення аутсорсингу виробничих операцій та промислових послуг.

4. Збільшення швидкості змін структури ринків (товарів та послуг) і систем управління підприємствами, що передбачає зростання інноваційної складової в діяльності існуючих підприємств, а також поява нових підприємств і нових видів виробничої діяльності на базі продуктових організаційних інновацій.

Таким чином, саме суттєві зміни, які відбувалися на рівні промислових підприємств, – це перехід до нової підприємницької моделі. Суть моделі полягає в перенесенні акцентів у діяльності підприємства на підвищення конкурентоспроможності, зростання доданої вартості. Таке зростання може забезпечуватися не тільки виробництвом складної наукомісткої продукції, але й залученням нематеріальних активів (економіки знань), нових організаційних структур, видів послуг і компетенцій. Частка доданої вартості на таких підприємствах, створеної в результаті здійснення виробничих процесів, зменшується. Отже, мова може йти про нову політику розвитку промисловості та підприємництва, а також про її регіональну складову – політику підтримки розвитку підприємництва та промисловості на основі кластерних утворень. Прикладами можуть слугувати вже діючі: поштовий кластер (Войнаренко, 2014: 631-642), кластерні структури на морському транспорті (Войнаренко, 2014: 642-681), сервісний металокластер (Войнаренко, 2014: 681-701).

Б. Регіональна політика розвитку підприємництва та промисловості.

Основою державної промислової політики є її регіональна складова. Світовий досвід свідчить про те, що роль регіональних органів управління в керівництві розвитком зростає, проте основним трендом є перехід від жорстких форм промислової політики до її м'яких форм, спрямованих на заохочення конкуренції та стимулювання підприємницької активності.

Найважливішою передумовою зростання ролі регіональних органів управління є тісний взаємозв'язок економіки із соціальною політикою та політикою зайнятості. Низький рівень доходів і низький платоспроможний попит з боку населення і бізнесу породжує численні економічні та соціальні проблеми в суспільстві. Навпаки, зростання доходів населення та їх більш рівномірний розподіл призводить не тільки до зростання платоспроможного попиту, а й до поліпшення його структури в результаті наближення до структури реальних потреб. Так, Г. П'ятницька наполягає, що ядром усіх трьох різновидів кластерів (освітнього, наукового або дослідницького

та науково-освітнього) можуть слугувати заклади освіти (П'ятницька, 2016: 195). А у В. Лимар проведено аналіз регіонального потенціалу й визначення факторів сприяння створенню та розвитку біокластерів (П'ятницька, 2016: 401).

Збільшення вимог до якості персоналу та знецінення традиційного індустріального типу кваліфікації призводять до різкого посилення диференціації умов і оплати праці різних категорій працівників, витіснення значної частини працівників на периферію ринку праці з відповідним зниженням соціального статусу або до переходу їх у категорію, що довго не працюють. Особливо гострою ця проблема виявилася для індустріальних міст і регіонів України. В Одеській області дефіцит висококваліфікованих кадрів гальмує інноваційний процес і збільшення обсягів виробництва продукції, що має платоспроможний попит.

Пом'якшити соціально-економічні наслідки структурних змін бізнесу, забезпечити зростання соціального капіталу і добробуту населення регіону й покликана регіональна політика розвитку промисловості та бізнесу.

Таким чином, *регіональною політикою розвитку підприємництва та промисловості (промислова політика) вважається комплекс цілей, принципів та інструментів впливу регіональних органів управління на економіку регіону, спрямованих на підвищення економічної та соціальної ефективності функціонування підприємств і організацій, розташованих на території регіону, виходячи з основної стратегічної мети його розвитку – підвищення рівня і якості життя населення.*

При цьому регіональна політика:

- визначає загальні орієнтири та пріоритети регіонального розвитку;
- формує локальне інституційне середовище розвитку підприємництва та промисловості;
- забезпечує узгодження інтересів розвитку регіону в цілому, окремих комерційних підприємств і організацій, громадських організацій, населення.

В. Цілі регіональної політики розвитку підприємництва і промисловості.

Політика розвитку підприємництва та промисловості спрямована на розвиток і реалізацію потенціалу виробничих, природних, фінансових і соціальних ресурсів області на основі узгодження інтересів і стимулювання об'єднання компетенцій різних підприємств та організацій, розташованих на території області.

Основними цілями (узгодженими зі стратегічною метою розвитку регіону) регіональної політики розвитку підприємництва та промисловості, що проводиться в Одеській області є:

1) підвищення рівня життя населення регіону, його зайнятості висококваліфікованою працею на основі забезпечення високих темпів стійкого зростання економіки Одеської області (в т.ч. й промисловості) і створення потенціалу для майбутнього розвитку регіону за рахунок формування сприятливих умов для бізнесу;

2) адресна підтримка розвитку підприємництва відповідно до регіональних пріоритетів, переважно розвитку конкурентоспроможних, ресурсозберігаючих, наукомістких і екологічно чистих промислових виробництв;

3) цілеспрямований вплив на просторове розміщення бізнесу в Одеській області.

Досягнення 1-ої мети передбачає:

1.1) розвиток інституційного середовища підприємництва (законодавство, ділова культура, освіта);

1.2) підтримку конкуренції та зниження бар'єрів доступу на ринок для нових підприємств;

1.3) створення необхідної інфраструктури: матеріальної (перш за все, комунікаційної), інформаційної, фінансової;

1.4) підтримку створення та розвитку малого бізнесу і підприємництва;

1.5) формування позитивного іміджу території в середовищі потенційних інвесторів і партнерів;

Досягнення 2-ої мети забезпечує:

2.1) вдосконалення структури промисловості області, втім числі диверсифікацію промисловості за рахунок створення нових і швидкозростаючих виробництв;

2.2) сприяння процесам інтеграції, кооперації, розвитку нових структур і форм бізнесу (підтримка співпраці, мережевої взаємодії, розвиток кластерів);

2.3) стимулювання розвитку інноваційного сектора економіки та впровадження наукомістких і ресурсозберігаючих технологій;

2.4) захист і лобіювання інтересів товаровиробників Одеської області, які є значущими для економіки регіону;

2.5) зниження рівня екологічного навантаження на територію області.

Досягнення 3-ої мети передбачає:

3.1) підтримку проєктів розвитку інфраструктури в районах і муніципальних утвореннях Одеської області;

3.2) підтримку ініціатив щодо перенесення об'єктів промисловості за межі міської агломерації;

3.3) стимулювання створення нових промислових виробництв та робочих місць з урахуванням специфіки муніципальних утворень і районів.

Таким чином, реалізація виділених цілей спрямована на виконання основної стратегічної мети розвитку регіону – поліпшення соціально-економічних умов і якості життя населення.

Основні принципи регіональної політики розвитку підприємництва та промисловості можуть бути представлені таким чином:

– рівність можливостей доступу підприємств і організацій щодо державної підтримки з боку Одеської області;

– прийняття рішень у сфері регіональної політики розвитку промисловості та бізнесу на основі узгодження інтересів між різними сторонами, втім числі національних, обласних, місцевих інтересів та інтересів суб'єктів промислової діяльності та бізнесу;

– гласність та обґрунтованість у визначенні критеріїв підтримки учасників промислової діяльності та бізнесу;

– селективний підхід до стимулювання і підтримки різних галузей промисловості та бізнесу залежно від їх соціально-економічної значущості, ресурсної забезпеченості, екологічної безпеки, а також науково-технологічних перспектив.

Г. Інструменти і механізми регіональної підтримки розвитку підприємництва та промисловості.

Відповідно до виділених напрямів політики її інструменти і механізми поділяються на два блоки: 1) спрямовані на формування середовища, сприятливого для бізнесу; 2) цільові впливи, спрямовані на підтримку окремих суб'єктів промисловості та підприємництва.

Співвідношення і склад окремих інструментів і механізмів змінюються в часі під впливом змін зовнішнього економічного середовища, структурних зрушень в економіці регіону та масштабу ресурсів, що перебувають у розпорядженні суб'єктів регіональної політики. Загальним напрямом є скорочення частки цільової адресної підтримки окремих суб'єктів регіонального бізнесу та збільшення частки й розширення спектра інструментів, які формують сприятливе бізнес-середовище.

Середовище, сприятливе для бізнесу, визначається ступенем розвитку регіональної інфраструктури, в якості якої розглядаються об'єкти і процеси, що мають варіативний характер і забезпечують функціонування регіональної соціально-економічної системи (табл. 1). Це середовище підтримується комплексом інститутів правового, фінансового та соціального характеру, що забезпечують підприємницьку діяльність і мають національні регіональні коріння, традиції, політичні та культурні особливості. Створення сприятливого середовища спрямоване на зниження рівня ризиків і невизначеності підприємницької діяльності (бізнесу), а також на створення стимулів до підприємництва.

Таблиця 1

**Інструменти і механізми, спрямовані
на формування сприятливого для бізнесу середовища**

Складові інфраструктури	Інструменти і механізми
Законодавча	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток нормативної та регламентуючої бази регіону з урахуванням стратегічних пріоритетів і накопиченої практики правозастосування; - прозорість принципів і процедур управління державною власністю в Одеській області; - розвиток законодавства та норм його застосування в галузі земельних відносин; - зниження бар'єрів для створення нового бізнесу за рахунок спрощення та прискорення процедур реєстрації, ліцензування і т.п. ; - регламентація процедур, пов'язаних з тарифним ціноутворенням на послуги природних монополій і державних підприємств; - розробка механізму пільгового оподаткування прибутку підприємств, що беруть участь в інноваційній та інвестиційній діяльності, у створенні регіонального фонду НДДКР, постановки проблеми для національного законодавства; - підтримка конкуренції на ринках товарів і послуг та обмеження монополій; - розробка стандартів – як міра примусу підвищення якості продукції та ін.; - забезпечення правового захисту підприємницької діяльності та боротьба з тіньовою економічною діяльністю; - регламентація трудових відносин у сфері

	залучення та використання мігрантів
Організаційна	<ul style="list-style-type: none"> - зростання статусу і розширення повноважень Одеської області у сфері консолідації та координації міжрегіональних програм і проєктів; - підтримка діяльності об'єднань і асоціацій підприємств та підприємців, таких як торгово-промислові палати, асоціація «Перспектива» та ін.; - забезпечення умов для створення інноваційних, промислових кластерів, розробка моделі утворення кластерів на основі економічних інтересів підприємств, конкретних умов їх функціонування в Одеській області; - розвиток інфраструктури послуг для підприємств (послуги сертифікації, консалтингу, лізингу, кадрів та інші послуги)
Фінансова	<ul style="list-style-type: none"> - підтримка створення венчурних фондів і фондів підтримки малого бізнесу на території; - розширення доступу підприємств і підприємців до ресурсів фінансової системи як основи розширення їх інвестиційної діяльності; - участь у залученні коштів державного Інвестиційного фонду; - сприяння в залученні інвестицій на територію
Транспортна і логістична	<ul style="list-style-type: none"> - поліпшення і розвиток транспортної інфраструктури міста відповідно до пріоритетів просторового розвитку регіону; - дотримання стандартів (середньоукраїнських), транспортної забезпеченості для нових підприємств і що розширюються (доступність, регулярність, обмеження навантаження); - участь Одеської області в міжрегіональних транспортних проєктах на основі консенсусу інтересів населення області та пов'язаних регіонів; - регламентація доступу підприємств до послуг енергетичної та комунальної інфраструктури міста, стабільність і прозорість процедур; - прозорість процедур ліцензування і сертифікації надання сервісних послуг
Інформаційна	<ul style="list-style-type: none"> - регулярне інформування населення про позитивні новини підприємств регіону; - забезпечення прозорості (наявність і загальнодоступність) планів розвитку області та її районів, а також діяльності обласної державної адміністрації Одеської області; - консультаційна підтримка підприємств і організацій Одеської області; - маркетингова інформація; огляди ринків, тенденції розвитку економіки країни та регіону, тенденції розвитку

	<p>науково-технологічного прогресу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - рекламна і виставкова підтримка продукції та інвестиційних проєктів підприємств Одеської області; - створення і моніторинг баз даних інвестиційних та інноваційних проєктів підприємств та організацій Одеської області; - організація прогнозування розвитку промислового комплексу на середньострокову перспективу (3-5 років) на основі моделювання
<p>Освітня та інноваційна</p>	<ul style="list-style-type: none"> - розширення доступу до знань, позитивного досвіду та їх поширення за рахунок ресурсів ЗМІ та розподілених мереж; - розвиток підприємницької та управлінської культури; - створення громадських структур сприяння економічному розвитку; - підтримка системи професійної освіти з урахуванням галузевої специфіки економіки Одеської області; - підтримка програм бізнес-навчання, навчання і підготовка кадрів у сфері підприємництва – як один із пріоритетних напрямків промислової політики для Одеської області; - підтримка діяльності центрів зайнятості; - сприяння поширенню сучасних технологій; - зміцнення зв'язків між підприємствами і дослідницькими та освітніми організаціями, в тому числі спільне фінансування передачі технологій; - стимулювання розвитку підприємницьких мереж та інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубатори, технопарки, центри трансферу технологій) – найважливіший стратегічний напрям промислової політики в Одеській області
<p>Комунікаційна підтримка зовнішніх контактів і розвиток ділових зв'язків</p>	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток зовнішньоекономічних зв'язків і створення консалтингових і торгових представництв зарубіжних країн; - створення представництв (філій) найбільших ТНК; - сприяння розвитку внутрішньообласної кооперації та зовнішньоекономічних зв'язків області з іншими суб'єктами України та державами; - підтримка участі суб'єктів промислової політики в національних і міжрегіональних програмах; - організація проведення виставок, ярмарків; - організація зустрічей зарубіжних бізнесменів з представниками бізнесу регіону; - організація постійного діалогу керівників підприємств із владою

Базовими характеристиками регіональної інфраструктури є: неподільність її елементів, які обслуговують економіку регіону; багатокористувальницький (колективний) характер споживання; багатогалузевий характер використання, тобто інфраструктура є спільною для багатьох видів бізнесу (підприємницької діяльності). Тут доречно звернути увагу на роботу Н. Фатюхи, в якій визначено методологію формування єдиної інтегрованої національної транспортно-логістичної системи, що складається з п'яти рівнів (Фатюха, 2017: 175).

Цільові впливи, спрямовані на підтримку окремих суб'єктів промисловості та підприємництва, об'єднують інструменти і механізми (табл. 2), що використовуються для стимулювання розвитку виробництва: з високою доданою вартістю; малого і зростаючого бізнесу, а також розвитку підприємництва та промисловості в районах і муніципальних утвореннях Одеської області відповідно до основних стратегічних цілей.

Таблиця 2

**Інструменти і механізми,
спрямовані на підтримку окремих суб'єктів промисловості та підприємництва**

Напрями цільової підтримки	Інструменти і механізми
Державне замовлення	- сприяння в розміщенні державних замовлень на поставку продукції; - входження підприємств до інтегрованих структур, контрольованих державою;
Державне майно	- надання в оренду державного майна області, в тому числі на пільгових умовах; - пільгові умови продажу і використання об'єктів державної власності для окремих суб'єктів промисловості та підприємництва; - створення (підтримка) державного обласного інвестиційного фонду
Субсидування кредитів	- субсидування з коштів обласного бюджету частини банківської відсоткової ставки по кредитах при реалізації інвестиційних проєктів, що пройшли експертизу, а також субсидування частини відсоткової ставки при емісії облігаційних позик
Державні інвестиції	- надання інвестиційних ресурсів за рахунок коштів бюджету області відповідно до планів і програм, грантова підтримка підприємницьких ініціатив
Державні гарантії	- надання державних гарантій відповідно до актів Одеської області
Податкові пільги	- податкові пільги та відстрочки. Надання суб'єктам промислової діяльності відстрочок, розстрочок зі сплати регіональних і державних податків в частині сум, що підлягають зарахуванню до обласного бюджету, податкових кредитів, інвестиційних податкових кредитів
Спеціальні цільові програми на	- виділення бюджетних коштів на реалізацію програм розвитку підприємництва та промисловості за

регіональному та місцевому рівнях	межами міської агломерації; - підтримка структурних зрушень
-----------------------------------	--

Критерії відбору підприємств для надання цільової підтримки визначаються на основі їх значущості для розвитку регіону.

Значущість підприємства для регіональної економіки залежить від рівня і напрямів взаємодії (впливу) підприємства на соціально-економічний розвиток регіону, а також від системи інтересів основних учасників економічної діяльності на території Одеської області.

Д. Ідентифікація суб'єктів промислової політики Одеської області

Політика розвитку підприємництва та промисловості в довгостроковій перспективі є більшою мірою процесом узгодження інтересів основних зацікавлених груп. Тому важливим етапом служить ідентифікація існуючих та можливих у майбутньому учасників процесів промислового розвитку. Існує багато підходів до групування підприємств промисловості, проте з позицій регіональної промислової політики найбільш істотним є виділення груп підприємств на основі оцінки їх внеску в економічний і соціальний розвиток регіону.

Виділено 5 груп підприємств, що відрізняються за ступенем впливу, каналом впливу і способом взаємодії з іншими учасниками регіональної економічної системи, а саме: 1) малий бізнес; 2) регіональні підприємства – підприємства, основна діяльність яких зосереджена на території області; 3) бізнес – групи, присутні на території області; 4) іноземні компанії; 5) природні монополії.

У таблиці 3 представлено схему, за якою може бути визначено внесок у розрізі каналів впливу виділених груп підприємств у соціально-економічний розвиток Одеської області (при цьому діаметр кола відображає значущість окремого типу вкладу).

Таблиця 3

Внесок груп підприємств у розвиток території

Групи підприємств	Що дають території підприємства групи				Інше
	Роботи місяця	Податки	Поприрення бізнес-культури	Соціальна відповідальність	
1. Малий бізнес	○	○		○	
2. Регіональні підприємства	○	○		○	Зміст інфраструктури
3. Бізнес-групи	○	○	○	○	
4. Іноземні компанії	○	○	○	○	Зростання з / плати в регіоні, попит на нові послуги
5.	○	○			Соціальні

Природні монополії					зобов'язання щодо території
--------------------	--	--	--	--	-----------------------------

У таблиці 4 виділено домінуючі очікування або вимоги основних суб'єктів промисловості та підприємництва щодо політики регіональних органів влади й управління, інформація про яких базується на даних обстеження і анкетного опитування. О. Качмар робить наголос, що «період на кластерну організацію розвитку агропромислового виробництва й сільських територій має знайти відображення в аграрній політиці як перспективне довгострокове програмне завдання ...» (Качмар, 2019: 342).

Таблиця 4

Очікування або вимоги основних суб'єктів промисловості і підприємництва до політики регіональних органів влади та управління

Групи підприємств	Вимоги до політики розвитку промисловості і бізнесу (очікування)
1. Малий бізнес	<ul style="list-style-type: none"> - інформаційна та консалтингова підтримка; - доступ до державного майна (приміщення, земельні ділянки); - фінансова підтримка; - регіональні державні замовлення; - створення інфраструктури
2. Регіональні підприємства	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні державні замовлення; - фінансова підтримка; - створення інфраструктури
3. Бізнес-групи Бізнес-групи, сформовані навколо старої індустрії Підприємства ОПК переважно у формі ПФГ Бізнес-групи, сформовані новими підприємствами	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні державні замовлення; - фінансова підтримка; - створення інфраструктури; - лобіювання інтересів; - підтримка в усіх формах; - передача частини соціальних зобов'язань; - створення інфраструктури; - замало вимог, краща політика невтручання; - оцінки і прогнози; - наміри влади
4. Іноземні компанії	<ul style="list-style-type: none"> - сприятливе бізнес-середовище; - створення інфраструктури; - інформаційна підтримка
5. Природні монополії (Одесаобленерго, Одесводоканал та ін.)	<ul style="list-style-type: none"> - лобіювання на регіональному та національному рівнях; - створення інфраструктури

Е. Критерії відбору суб'єктів цільової адресної підтримки. При відборі підприємств-кандидатів на отримання цільової адресної підтримки за рахунок коштів бюджету Одеської області пропонується використовувати систему показників. При цьому питома вага окремого показника в системі може змінюватися залежно від пріоритетів розвитку промисловості. У число базових показників входять індекс регіональної значущості, величини доданої вартості, конкурентоспроможності, темпів зростання, логістичного навантаження, місця розташування підприємства.

Оцінка рівня впливу на процеси регіонального розвитку проводиться з використанням композитного індексу регіональної значущості підприємства I_p , який має такий вигляд і кількісно може змінюватися в межах від 0 до 3:

$$I_p = D_z + D_{чп} + D_n$$

де D_z – коефіцієнт зайнятості, який визначається відношенням числа зайнятих на зазначеному підприємстві на території області до загальної кількості зайнятих в промисловості Одеської області;

$D_{чп}$ – коефіцієнт доданої вартості (чистої продукції), який визначається як відношення новоствореної вартості підприємством (у реалізованій продукції) до загального обсягу валового регіонального продукту в галузях промисловості;

D_n – коефіцієнт податкового навантаження (бюджетної підтримки), який визначається відношенням усіх податкових надходжень від зазначеного підприємства до бюджету області загальним обсягом податкових відрахувань до бюджету Одеської області від усіх організацій промисловості області.

Слід зазначити, що важлива не тільки власне величина I_p , але й співвідношення його окремих складових. Параметр I_p може розраховуватися не тільки для промисловості в цілому, а й для групи підприємств різних галузей промисловості, за видами економічної діяльності. Звідси величина I_p може бути використана для ранжирування підприємств, формування пріоритетних для регіону груп підприємств у цілому по промисловості й по галузях (за видами економічної діяльності).

Ж. Взаємодія з природними монополіями та великими вертикально-інтегрованими компаніями. Основою реструктуризації промисловості України повинні стати великі корпорації, бізнес-групи (БГ). Об'єднання капіталу, інтелектуального та конструкторського потенціалу, оптимізація спеціалізації виробництва підприємств БГ дозволяє забезпечити єдність інноваційного ланцюжка, підвищення технічного рівня й конкурентоспроможності продукції, проведення диверсифікації виробництва, адаптацію до ринкових умов.

У ринкових умовах підприємства йдуть на об'єднання своїх активів, керуючись комерційними цілями, для отримання системного ефекту об'єднаних і взаємодоповнюючих стратегічних ресурсів підприємств. Цей процес активно відбувається за кордоном (обсяг угод від 2 до 18 млрд. дол. щорічно). В Україні обсяги таких операцій в 1000 разів менші, але вони стрімко зростають.

Структура економіки Одеської області характеризується тим, що на сьогодні на її території присутність великих українських або транснаціональних бізнес-груп не дуже значна. Хоча порівняно з іншими містами Українського Причорномор'я в Одесі працює найбільша кількість представництв іноземних компаній; чисельність зайнятих, величина інвестицій та обсяги виробництва / послуг менша, ніж аналогічні показники для інших причорноморських територій. Водночас у перспективі вплив таких компаній може значно збільшитися й перейти від пасивної присутності до більш активної діяльності щодо створення виробництв.

В одному випадку місцеві підприємства входять до складу інтегрованої структури на правах одного з учасників. Позитивними моментами такої ситуації є надання центральною компанією нових технологій і засобів на оновлення фондів і/або розширення виробництва, на поповнення оборотних коштів на вигідніших умовах, ніж банківські кредити, забезпечення збуту продукції не тільки на території Одеської області, а й поза її межами. Негативні моменти цього явища – відтік фінансових коштів з території Одеської області, оскільки в українській практиці основний прибуток дістається головному підприємству корпорації.

У другому випадку створення нових інтегрованих структур може бути організоване на базі місцевих підприємств. Ними можуть стати добровільні договірні об'єднання з місцевих підприємств для реалізації різних проєктів у вигляді асоціацій і консорціумів. Можна здійснити кооперацію одеських підприємств із виробництва технічно складної продукції на основі договорів про спільну діяльність.

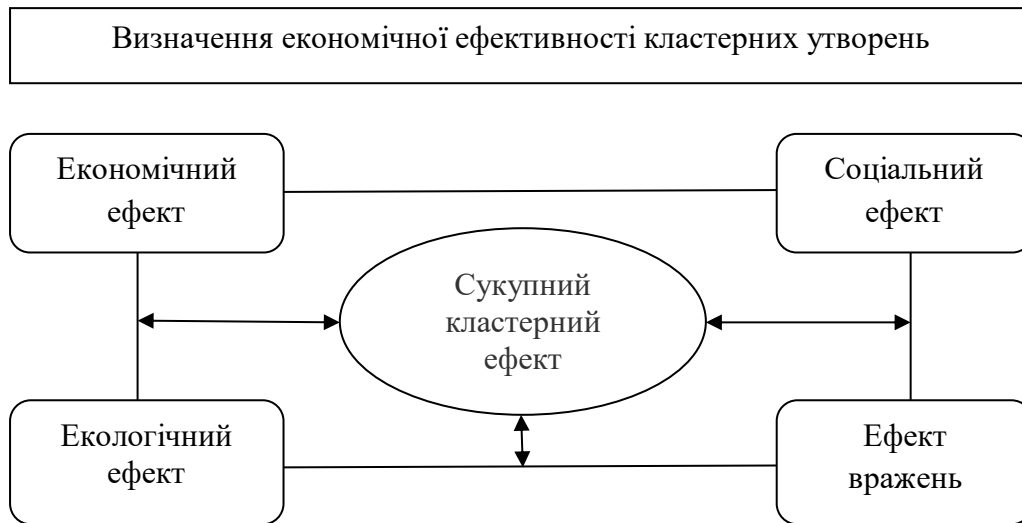
Ефективним бачиться створення вертикально-інтегрованих комплексів для сировинних підприємств і переробки. Це цікавило б учасників у розвитку всього технологічного ланцюжка. Такі комплекси в Одеській області діють, наприклад, «Одеський коровай». Орієнтація наших великих промислових підприємств тільки на потреби місцевого або навіть регіонального ринку не завжди може бути ефективною, оскільки подолання точки відліку беззбитковості підприємствами вимагає досить великих обсягів виробництва; і тут потрібна або підтримка з боку адміністрації, або ж кооперація самих підприємств.

На особливу увагу заслуговують альянси великих та середніх підприємств із малими, які розглядаються як полігони інноваційних розробок і досвідченого їх упровадження для подальшої передачі першим.

3. *Організаційні умови реалізації політики розвитку підприємництва та промисловості в Одеській області.* Тут комплекс інструментів і механізмів регіональної політики представляється у вигляді дерева прийняття рішень, гілки якого доходять до конкретних проблемних проєктів підприємства, а інформація про них формується на основі моніторингу функціонування промисловості (включаючи й малі підприємства, що працюють у сфері промисловості). Створюється база даних щодо діяльності підприємств, інвестиційні проєкти в Одеській області. Аналіз такої інформації дозволяє виділити проблемні ситуації, перелік інструментів і механізмів, які можна використовувати для вирішення проблеми. На основі цієї інформації здійснюється прогнозування розвитку промислового комплексу на середньострокову перспективу (3-5 років) на основі моделювання. Це дозволить дати оцінку ефективності (з огляду на прибуток, ВРП та ін.) роботи кожного підприємства (з певної їх кількості, що визначають основу промислового комплексу Одеської області), кожного інвестиційного проєкту, використання того чи того інструменту і механізму підтримки. Такі розрахунки проводяться щорічно, забезпечуючи оперативне прийняття рішень щодо реалізації регіональної промислової політики.

1. *Визначення економічної ефективності кластерних утворень.* Відомо, що синергетичний економічний ефект – це реальний ефект економічної діяльності у вигляді збільшення корисного результату і зниження витрат для його досягнення. Результат здобувається шляхом раціонального комбінування факторів виробництва на всіх рівнях. Такий синергетичний ефект може бути досягнутий завдяки розвитку в кластері наявних потенціалів. При цьому слід пам'ятати, як наголошує О. Захаріна, що сьогодні в Україні процес кластеризації виходить за рамками державного бюджету, що значно його гальмує (Захаріна, 2016: 207).

Економічну ефективність кластерних структур слід розглядати як сукупний інтегральний показник, що включає економічний, екологічний, соціальний та ефект вражень (мал. 1).

Мал. 1. Визначення економічної ефективності кластерних утворень

Економічний ефект полягає в підвищенні конкурентоспроможності та інвестиційній привабливості регіону, сприянні сталому (збалансованому) розвитку регіону, підвищенні результативності функціонування структурних підрозділів мегакластера. Функціонування мегакластера «Фрумушика-Нова» має бути спрямоване не тільки на підвищення економічної вигоди, але й на поліпшення соціальної та екологічної ситуації в регіоні.

Екологічний ефект полягає у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища, підтриманні, відновленні та покращенні його стану; збереженні та раціональному природокористуванні Тарутинського степу; створенні природно-етнографічних парків і заповідних зон на території мегакластера «Фрумушика-Нова».

Процеси забезпечення соціальної ефективності слід розглядати через створення ефекту задоволення матеріальних і духовних потреб працівників, а економічні результати (заробітна плата, прибуток) як засіб їх досягнення. Поєднання інтересів підприємства та його працівників є важливою умовою соціально-економічної ефективності діяльності мегакластера.

У сучасних умовах зростання виробництва різноманітних товарів і послуг тільки споживання без особливих вражень стає нецікавим людині, вона потребує комфортного, якісного забезпечення життєдіяльності. Сьогодні виникає потреба гостинності, яка стає основним напрямом задоволення соціально-економічних запитів людини.

У контексті мегакластера «Фрумушика-Нова» гостинність розглядається як економіка вражень, що їх отримують люди від відвідування етнографічного комплексу та одержання послуг у нематеріальній сфері. Сукупність позитивних вражень стає головною метою для задоволення потреб і підвищення якості життя конкретної особи й суспільства в цілому.

На основі проведеного дослідження пропонуються такі основні цілі регіональної політики для Одеської області на інноваційній основі: створення та відтворення інноваційного потенціалу, що забезпечує умови стійкого й випереджаючого розвитку

ключових переробних і обробних галузей, а саме: машинобудування, транспорт (з урахуванням міжнародних транспортних коридорів), нафто- і газохімії (з урахуванням міжнародних енергетичних коридорів), туристично-рекреаційна галузь; перетворення Одеської області в інтеграційний центр міжрегіонального значення; створення умов для прискореного переходу регіональної економіки і підприємництва до інноваційного розвитку на основі затребуваності вітчизняних інновацій і передових зарубіжних технологій; розширення внутрішнього та міжрегіональних ринків інноваційних продуктів і нових технологій вирівнювання рівня життя всіх територіальних утворень.

З метою підвищення ефективності регіональної політики уряду пропонується підхід до формування механізму узгодження традиційного та інтеграційного напрямів регіональної політики. Слід посилити взаємодію трьох основних міністерств, що регулюють регіональний розвиток у рамках такої схеми. Мінрегіон України, здійснюючи моніторинг розвитку регіонів, формує список проблемних регіонів, яким з метою зміцнення економіки необхідна інвестиційна підтримка уряду. Мінекономіки України на підставі цього списку розробляє для економічних районів державно-регіональні та державні цільові програми. Через програми першого виду реалізується регіональний аспект загальнодержавної економічної політики, через програми другого виду – стимулюється зростання економіки проблемних регіонів. Міністерство фінансів України формує цільові фонди розвитку регіональної економіки, що діють на державному рівні та в економічних районах. Пропонується утворити при Мінекономіки України центральне агентство регіональної економічної політики та мережу аналогічних агентств в економічних районах.

Захаріна О.В. Кластеризація в контексті інтелектуалізації економіки. 2016. С. 202-208.

Качмар О.В. Агропромислові кластери як середовище інноваційного розвитку та формування кваліфікованого персоналу сільськогосподарських підприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2019. №3 (14). С. 337-342.

Кластери в економіці України: монографія / За. ред. М.П. Войнаренка. Хмельницький: ХНУ, ФОП Мельник А.А., 2014. 1085 с.

Лимар В.В. Фактори сприяння створення та розвитку біокластерів. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 399-402.

П'ятницька Г.Т. Науково-освітні кластери: відмінні характеристики та передумови розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 3. С. 191-207.

Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці: монографія. Київ: Логос, 2004. 848 с.

Фатюха Н.Г. Транспортно-логістичні кластери: теоретичний аспект. *Економічний вісник ЗНТУ*. 2017. № 1. С. 174-177.